

SLIKA MARTENA DE VOSA U SLANSKOM PRIMORJU KOD DUBROVNIKA

Vladimir Marković

UDK 75.034(493.4:497.13 Slano) „15”
Izvorni znanstveni rad
Filozofski fakultet, Zagreb

U stručnoj literaturi već su predhodno bile spomenute okolnosti narudžbe i visoka likovna kvaliteta oltarne pale, koju je dubrovački vlastelin Tonko Matkov Gradić naručio krajem osamdesetih godina 16. stoljeća za kapelu Sv. Roka u Grgurićima kraj Slanog. Autora pale V. Marković prepoznaje u antverpenskom maniristi Martenu de Vosu (1532.—1603.), osobito zbog podudarnosti s ostalim njegovim slikama u načinu gradnje prostora, pojedinih likova i pejzažnih dijelova, te istovjetne suradnje slikarevih pomoćnika u tematski i likovno manje važnim dijelovima slike (anđeli uz Bogorodicu).

Vojislav Đurić je već prije tridesetak godina upozorio na oltarnu palu iz kapele sv. Roka u selu Grgurićima kraj Slanog. Smatra je jednom od najljepših slika u dubrovačkom kraju druge polovine 16. stoljeća i ovako opisuje: »Na njoj su naslikani, u izvanrednom pejzažu, sv. Katarina, sv. Roko i sv. vračevi Kuzma i Damjan. Pored sv. Roka je mali beli anđeo. Iznad, u oblacima, nalazi se Bogorodica s Hristom, okružena anđjelima. Sa leve strane kleči jedan dubrovački vlastelin. Sa pouzdanošću se može utvrditi da je ova slika nastala oko 1586. godine, a da je vlastelin — ktitor učeni dubrovački plemić Tonko Matka Gradić. Visoki umetnički kvaliteti grgurićke oltarske slike, a naročito njen stil, ukazuju na mogućnost da je ona delo nekog italijanskog slikara koji je u sebi sjedinio italijanski manirizam i flandrijsku renesansu.«¹

Dataciju slike i njezinog naručitelja Đurić je ustanovio po natpisu ploče ugrađene u zid na pjevalištu kapele koji spominje da je Tonko Gradić izgradio kapelu kao zavjet zbog kuge.² Đurić zaključuje da je ri-

¹ V. Đurić, Dubrovačka slikarska škola, Beograd 1963., str. 234—235.

² Tekst ploče glasi: »Sa spomenv od milosti koiv dopvstisce moii stari opchieno sviem svoiiem kmetom gargurichiem ia Gionko sin Matka Gradich gospodar po vogli boxioi od ove semglie i od ovoga sella ktieh stavit ovo pismo ovdi v ovv zarqvv svetomv Rokv i svetomv vraciv namiegniemv nekase pogniemv

ječ o epidemiji koja je harala slanskim krajem 1585. i 1586. godine te da je prilikom izgradnje kapele donator za nju naručio i oltarnu palu.

Da je Gradićev zavjet bio potaknut epidemijom kuge pokazuje titular kapele kao i sveci prikazani na oltarnoj pali. Tu je Rok, zaštitnik oboljelih od kuge, i Kuzma i Damjan, oba ranarnici i čudesni iscjelitelji. Doista Gradićev zavjet je mogao uslijediti neposredno poslije godine 1586., kada mu je bilo manje od četrdeset godina, kako pokazuje i njegov lik prikazan na slici.

Pripremajući prije nekoliko godina izložbu »Zlatno doba Dubrovnika — XV. i XVI. stoljeće« za Muzejski prostor u Zagrebu,³ među odabranim slikama neminovno se našla i oltarna pala iz kapele u Grgurićima. Prepoznao sam je kao rad najznačajnijeg predstavnika flamanskog kasnog manirizma, antverpenskog slikara Martena de Vosa (1532.—1603.) i s tom je atribucijom bila uvrštena u izložbu i njezin katalog.⁴ U tekstu kataloške jedinice spomenute su podudarnosti s ostalim Vosovim slikama na kojima se prijedlog atribucije temelji, međutim, zbog neophodne kratkoće za tu priliku pisanog teksta i nemogućnosti da se zapažanja potkrijepe reprodukcijama, čini se da nije suvišno obaviti odgovor na pitanje o autoru pale u Grgurićima.

Na pretpostavku da je Marten de Vos autor pale u Grgurićima upućuje niz podudarnosti s pouzdanim slikarevim radovima, a među njima i sa slikom »Čudo mäne« koja je izložena u prizemlju Münchenske Alte Pinakothek.⁵ Po formatu (153 × 158 cm) Münchenska je slika tek nešto manja od pale iz Grgurića pa ujednačena veličina slikanih oblika olakšava njihovo uspoređenje.

Razlike u temi između grguričke i Münchenske slike otežavaju na prvi pogled prepoznavanje zajedničkih svojstava, jer na pali iz Grgurića svetački likovi stoje frontalno postavljeni jedan do drugoga u nizu, svaki u kontrapostu s lagano izbočenom ili blago natrag povučenom nogom. Međusobno nisu povezani nekom radnjom, događajem, kretnjama ili pogledom. Prikazani su kao znakovi svojeg religijskog značenja. Pred njima, po strani, kleči donator sklopljenih ruku u molitvi, s jastukom pod koljenima, mirnog i ozbiljnog lica, ispred sebe usmjerenog pogleda.

Odsječak tla na kojem likovi stoje naglo se prekida i odmah se iza njih nastavlja udaljeni pejzažni predio. Već zbog zahtjeva tematike na slici »Čudo mäne« iz Münchenske pinakoteke, pejzažni je prostor znatno razvedeniji. Likovi su rasprostranjeni dubinom slike i raznosmjerno

bvde snat kako receni kmeti svogliom recnieh gospodara svoiieh v vrieme velike kvghie koia se ovdi maghiv gnimi biasce rasplodilla naslav Gospodina Boga ovv zarqvv sasidasce.«

³ Izložba je održana u Zagrebu i Dubrovniku 1987. godine.

⁴ O značenju Vosovog slikarstva navest ćemo samo kraći odlomak iz knjige *Painting and sculpture in Germany and the Netherlands 1500 to 1600*, Osten — H. Vey, 1969., str. 331: »Najutjecajniji predstavnik kasnog usmjerenja (manirizma) bio je Marten de Vos. Odredio je svoju generaciju kao i Floris.«

⁵ Ovdje priložene reprodukcije Vosovih slika presnimljene su iz monografije *A. Zwite, Marten de Vos als mahler Berlin 1980.* i samo fotografija slike »Čudo mäne« iz Münchenske Alte Pinakothek potječe iz dokumentacijskog centra bavorskih muzeja.

Snimke oltarne pale iz Grgurića kopirane su s kolor-dijapozitiva pa otuda potječe i »umrtvljujući« sivi ton i nedovoljno izraženi kontrasti svjetla i sjene.

Marten de Vos, Oltarna pala Tonka Matkovog Gradića, Grgurići kraj Šlanog, kapela Sv. Roka (foto M. Braun)

su postavljeni u različite položaje, pognuti su i skupljaju dar božji, nose posude, pa okupljeni u grupe razgovaraju, sjede, odmaraju se ili su zabavljeni djecom. Međusobno su postavljeni tako da cjelinom vlada maniristička rasutost radnje i kod mnogih se likova ne raspoznaje smisao njihova pokreta.

Kada se izostave različitosti koje proizlaze iz nejednakih tematskih zadataka, prepoznaje se u obje slike ista prostorna shema. Oba pejzažna predjela građena su tako da je najbliže prikazan odsječak tla uz donji rub slike rađen skicozno, dubokim smeđim tonovima, iz kojeg, samo mjestimično, izbija travnato raslinje nemirno pokrenutim i titravim mrljama slikanih listova. Tlo se odmah iza naprijed postavljenih likova

zatamnjuje i zatim slijedi strmi uspon pejzažnih dijelova koji završavaju visokim stijenjem planina, gotovo fantastičkih oblika.

Takav način gradnje pejzaža, s naglim suprotstavljanjem bliskog i udaljenog, velikog i malog te skokovitim, gustim i usitnjenim izmjenama osvjetljenog i zasjenjenog općenit je i učestao u slikarstvu kasnog flamanskog manirizma.

Marten de Vos, Čudo mäne, München, Alte Pinakothek

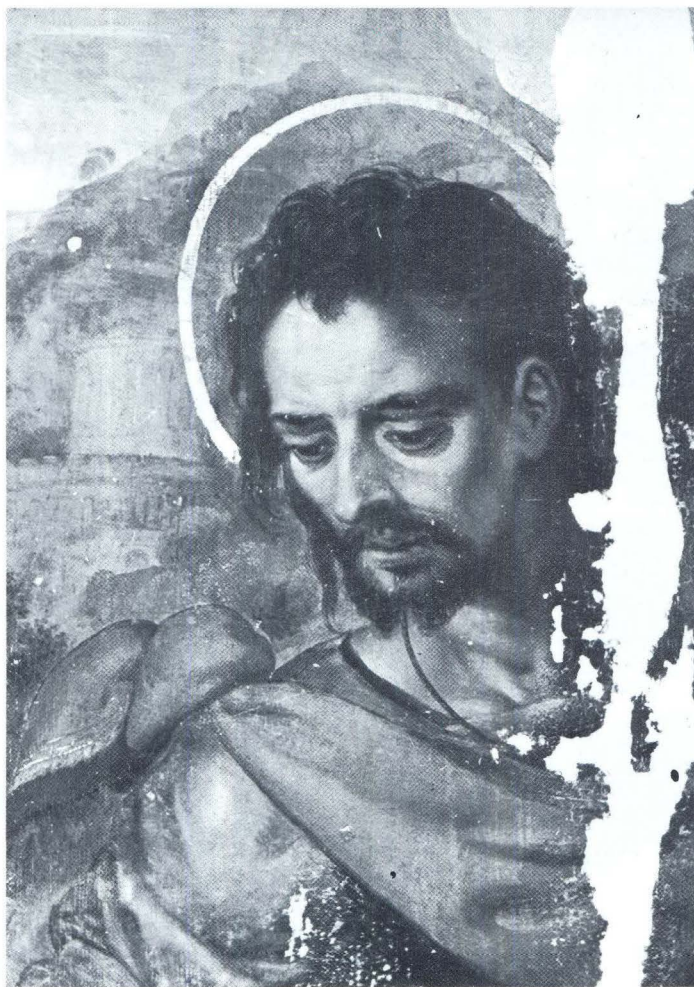
Ako se usporede likovi s grguričke i münchenske slike uočit će se znatno određenije sličnosti. Jer sv. Rok i pognuti, dopojasno ogoljeli muški lik iz prizora »Čudo mäne« isti je tip mladog, bradatog muškarca, bademastih i krupnih očiju, jakih, na krajevima u vis podignutih obrva, pravilnog, oštrog nosa, visokog čela pod crnom raščešljanom i kovrčavom kosom. Svjetlo, razliveno njihovim pognutim licima, oblikuje iste uske, šiljaste površine u vrhu obraza i meke titrave prelaze na čelu između bačenih sjena kose. Ogoljela podlaktica sv. Roka daje naslutiti mišićavu građu tijela, do pojasa razotkrivenu na münchenskoj slici.

Do spomenutog, atletski građenog muškarca na obje slike se nalazi vrlo sitni lik, obučen u bijele haljine, ali koji razmjerom tijela i glave odgovara proporcijama odrasle osobe. Na pali u Grgurićima to je lik

Marten de Vos, Čudo măně, Alte Pinakothek, München, detalj

djeteta — anđela, a u münchenskoj slici nedorasle djevojke zaokupljene skupljanjem nebeske hrane. U manirizmu učestalo suprotstavljanje velikog i malog, krhkog i robusnog, u ovom primjeru ne može se smatrati samo općenitom osobinom zbog izrazitih sličnosti prikazanih sudionika na obje slike. Također se na istoj münchenskoj slici može na odjeći, pa i u licu Mojsijevu prepoznati sličnosti sa rubno postavljenim svetim vračem s pale iz Grgurića, i osobito u njihovim preko leđa prebačenim plaštevima koji se oko pojasa sabiru u širokim, zavojito uvijenim naborima. U tom pogledu jednako je za nas zanimljiva i Vosova slika s likom sv. Petra iz devetog desetljeća 16. stoljeća — istovremena dakle grgurićkoj pali — koja se nalazi u crkvi Iglesia Conventual meksičkog grada Cuantilána. Draperija Petrovog širokog plašta, naime, ovješnim rubovima ispisuje umnoženu »S« liniju, objedinjujući tako isti motiv s odjeće

Marten de Vos, Oltarna pala Tonka Matkovog Gradića, detalj, Grgurići kraj Slanog, kapela sv. Roka (foto M. Braun — u toku restauracije)

obih vračeva. Upravo u toj meksičkoj slici, u načinu kako je iza herojično postavljenog i gigantiziranog Petrovog tijela, Marten de Vos simetrično rastvorio svjetlinu neba i obrubio je krivuljom ornamentalno razvedenih oblaka, prepoznajemo način oblikovanja nebeskog pejzaža kao i u pali iz Grgurića. Jer Bogorodica s Djetetom, na nebu iznad svetačkih likova, nošena je jednako ornamentalno ulančanim nizom oblaka. U takvoj njihovoj postavi i svjetlom iscrtanim obrisima ponavljaju se slikareva sjećanja na mladenački boravak u Veneciji i Tintorettovu radionicu gdje je stjecao temeljna slikarska znanja.⁶

⁶ Rođen 1532., nakon početnog naukovanja u Antwerpenu, Vos boravi u Italiji do 1558. godine, u Rimu, Firenci i Veneciji, surađujući u Tintorettovoj radionici.

Marten de Vos, Sv. Petar, Meksiko, Cuantitlán, Iglesia Conventual

I na drugoj slici iz iste meksičke crkve, koja prikazuje Krunjenje Marijino, isto je osvijetljenje neba i postava oblaka. Ali za nas je možda važnije što su do glavnog, Marijinog lika prikazani lebdeći anđeli, kao i do Marije s grguričke pale. Oba, na slikama s desne strane postavljena anđela vrlo su bliski položajem tijela i proporcijским odnosima. Prikazani su naprijed nagnuti, u profilu, sklopljenih i podignutih ruku, iza leđa zabačenih krila, sitne glave, s istim obrisima lica, izrazito visokog čela i suviše prema zatiljku postavljenim uhom, kratke kose, koja je iza glave ponešena jakim strujanjem zraka. Karakteristično je da su oba oblikovana istom crtačkom nesigurnošću, osobito izraženom u postavi vrata, ramena i korijena krila. Opisujući meksičku sliku, autor Vosove monografije, Armin Zwite zato anđela i ostale oko Bogorodice pripisuje ruci

Marten de Vos, Sv. Marija, Meksiko, Cuantitlán, Iglesia Conventual

slikareva pomagača.⁷ I na grguričkoj pali prepoznaje se takva suradnja. Upravo u toj podudarnosti između Vosove slike iz Cuantiliána i pale iz Grgurića mogli bismo utemeljiti zaključak da se u obje slike ponavlja raspodjela radioničkih poslova, a kako su slike nastale istodobno, u njoj su vjerojatno sudjelovali isti pomagači.

Lice sv. Katarine s naše oltarne pale prepoznaje se u tek neznatno ranijoj Vosovoj slici iz 1584. godine, u slici antičke božice Cerere prikazane s četiri elementa, koja se nalazi u Akademiji lijepih umjetnosti S. Fernando u Madridu. Sv. Katarina i Cerera pripadaju Vosovom tipu preci-

⁷ Zbog zagubljenih bilježaka o monografiji Marten de Vos als mahler (Berlin 1980), nisam u mogućnosti navesti stranicu na kojoj autor iznosi spomenuti zaključak.

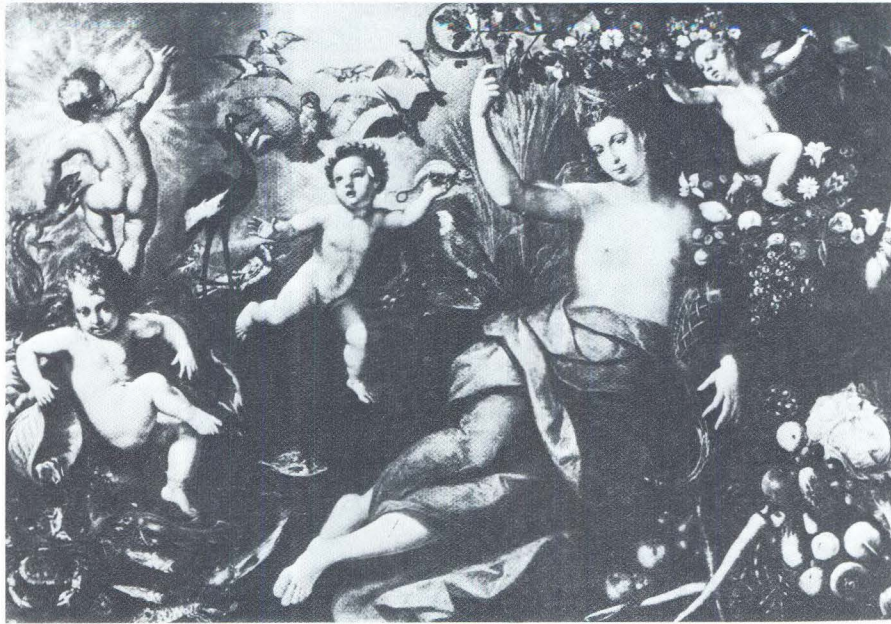

Marten de Vos, Oltarna pala Tonka Matkovog gradića, detalj s donatorom, Grgurići kraj Slanog

ozne ženske ljepote. Čak su im glave jednako blago nagnute, s naglašeno izduženim uskim nosom, pogledom usmjerenim prema promatraču, a meke sjene, zgusnute u kutevima očiju, nosa i usana ističu pravilnost ovalnog lica. Ali za način kako je slikana sama put moramo se vratiti münchenskom »Čudu mäne« — jer ostale Vosove, ovdje spomenute slike poznajem samo po reprodukcijama. Upravo odbojno hladan sivi ton sjena na porculansko glatko opisanim rukama i vratu sv. Katarine imaju svi ženski likovi i na slici iz Münchena.

Spomenute podudarnosti, izrazita likovna vrijednost pale u Grgurićima kao i niz »autografskih« pojedinosti, pa udio suradnika u likovima anđela dopuštaju tvrdnju da se radi o djelu Martena de Vosa.

Listajući njegovim opusom morat ćemo zaključiti da je tematika

Marten de Vos, Ceres i četiri elementa, Madrid, Akademija lijepih umjetnosti S. Fernando

predstavljena u Grgurićima, s nizom svetačkih likova nepovezanih zajedničkom radnjom i portretom klečećeg donatora, ipak neuobičajena u njegovu slikarstvu. U toj se činjenici može prepoznati upravo udio naručitelja, dubrovačkog vlastelina Tonka Gradića i, u odnosu na onodobno flamansko slikarstvo, i isto tako likovno konzervativna sredina kojoj pripada. Međutim, sama postava likova u niz, zaključen jednakom visinom njihovih glava, ponavlja se — kako zaključuje Armin Zwite⁸ — u pojedinim Vosovim slikama. Dovoljno je vidjeti njegovu sliku »Davidova povorka« iz 1576. godine gdje također koristi izokefaliju da bi dubinom slikanog prostora postavljene likove sazeo u istu skupinu. U tome bismo mogli prepoznati maniristički postupak oblikovanja proveden s ciljem da bi se raspored istodobno protumačio u njegovu površinskom i dubinskom usmjerenju.

Slika tako velikog formata flamanskog majstora, očigledno namijenjena određenoj prigodi, s portretom njezina naručitelja — dakle ne slučajno nabavljena za udaljenu kapelu na tlu Dubrovačke Republike — neminovno izaziva znatiželju i otvara pitanje kako je došlo do njezine narudžbe.

Vojislav Đurić je odgovor na spomenuto pitanje potražio u boravku nekog stranog slikara u Dubrovniku pa je prepoznao i sličnosti pale u Grgurićima s djelima Karela van Mander (1548.—1606.), flamanskog slikara koji je bio u Rimu između 1573. i 1577. godine. Ne tvrdeći da se isti slikar zaputio i do Dalmacije, spominje takovo putovanje Nizozemca Herkulesa Seghersa (1589./90.—1645.).⁹ Ostanemo li samo na kalendar-

⁸ A. Zwite, n. dj.

⁹ V. Đurić, n. dj., str. 235—236.

Marten de Vos, Davidova trijumfalna povorka, vlasnik nepoznat

skim podacima, Manderov put po Dalmaciji uslijedio bi suviše rano da bi ga se moglo povezati s Gradićevom narudžbom, a Haarlem, grad njegova kasnijeg djelovanja, već od 1583. nije bio, koliko mi je poznato, ciljem dubrovačkih putnika, dok je nasuprot tome Antwerpen 16. stoljeća česta njihova luka na Atlantiku. Tu se morao zateći i Tonko Gradić, naručivši zavjetnu palu za Grguriće kod najuglednijeg onodobnog slikara u gradu. Ali donijevši je u zavičaj, u pučku sredinu svoga slanskog imanja, odmah su na pali izvršene promjene da bi se zadovoljila arhaična shvaćanja o načinu predočavanja svetih sadržaja. Sve četiri svetačke glave označene su, naime, zlatnim kružnicama aureola, iscrtanim slikarski nevještom rukom. Zlatna boja vremenom je ispucala zajedno sa slikanim slojem na koji je nanešena, što znači da je s njime istodobna, odnosno neznatno kasnija.

PAINTING OF MARTEN DE VOS IN SLANO NEAR DUBROVNIK

V. Marković

The circumstances of the commission and high visual quality of the altarpiece commissioned by a nobleman from Dubrovnik Tonko Gradić, the son of Matko, have already been mentioned in literature. It was painted in the late 16th century for St Roche's Chapel (Sv. Roko) at Grgurići near Slano. The author considers the Antwerpen mannerist painter, Marten de Vos (1532—1603) to have painted this altarpiece, because some figures, parts of the landscape and composition are identical to other his pictures, together with his collaborators who participated in less important parts (angels by the Mother of God).